

Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет
Кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти

Допущено до захисту
Завідувач кафедру
 Катерина ПЕТРОВСЬКА
"18" листопада 2024

**ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ
З ЧИСЛА ВПО ДО НОВИХ УМОВ НАВЧАННЯ У ЗЗСО**

Кваліфікаційна робота магістра

Виконавець: здобувачка другого (магістерського)
рівня вищої освіти, групи м23СР-з
Галузь знань 23 Соціальна робота
Спеціальність 231 Соціальна робота
Освітньо-професійна програма: "Поствоєнна
соціально-психологічна реабілітація"
Ольга РЕВА

Керівник: к. пед. н., доц. Анастасія ТУРГЕНЄВА

Рецензент: к. пед. н., доц. Анастасія ПОПОВА

Запоріжжя - 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З ЧИСЛА ВПО ДО НОВИХ УМОВ НАВЧАННЯ.....	6
1.1. Соціально-психологічна адаптація як категорія соціальної роботи.....	6
1.2 Чинники, що впливають на адаптацію дітей ВПО до нового закладу освіти	16
1.3 Соціальний супровід як засіб соціально-психологічної адаптації дітей ВПО до нового закладу освіти	28
Висновок до першого розділу	43
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНАТАЛЬНА РОБОТА З СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПАЦІЇ ДІТЕЙ З ЧИСЛА ВПО ДО НОВИХ УМОВ НАВЧАННЯ.....	45
2.1 Діагностика адаптованості дітей з числа ВПО до нових умов навчання у ЗЗСО	45
2.2 Розробка плану соціального супроводу дітей з числа ВПО у процесі соціально-психологічної адаптації до нових умов навчання	56
Висновки до другого розділу	74
ВИСНОВКИ	75
СПИСКИ ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	77
ДОДАТКИ.....	82

ВСТУП

Соціально-психологічна адаптація дітей є фундаментальною умовою їхнього гармонійного розвитку, успішної інтеграції в суспільство та ефективного навчання. Особливої актуальності це питання набуває для дітей з числа внутрішньо переміщених осіб, які через військові конфлікти та соціально-економічні труднощі змушені були покинути свої домівки та пристосовуватися до нових життєвих умов. За останні роки в Україні спостерігається значне зростання кількості внутрішньо переміщених осіб, що зумовлює необхідність особливої уваги до їхніх освітніх та психологічних потреб.

Діти з числа внутрішньо переміщених осіб стикаються з багатьма викликами: втратою звичного оточення, розривом соціальних зв'язків, психологічним стресом та тривогою. У новому освітньому середовищі вони можуть відчувати себе ізольованими, незрозумілими або навіть відчувати дискримінацію з боку однолітків. Це негативно впливає на їхню самооцінку, мотивацію до навчання та загальний психоемоційний стан. Відтак, заклади загальної середньої освіти повинні створювати умови, які сприяють успішній соціально-психологічній адаптації цих дітей.

Актуальність нашого дослідження обумовлена необхідністю розробки ефективних підходів та методів підтримки дітей з числа внутрішньо переміщених осіб у процесі їхньої адаптації до нових умов навчання. Вивчення особливостей цього процесу дозволить виявити ключові фактори, що впливають на адаптацію, та розробити рекомендації для педагогів і психологів щодо роботи з цією категорією учнів.

Проблемою адаптації до школи займалися та займаються вчені, педагоги, психологи, фізіологи, медики. Теоретико-методичним підґрунтям розв'язання окресленої проблеми стали наукові праці таких вітчизняних і зарубіжних дослідників, як Ю. Арутюнян, Ю. Бромлей, Дж. Беррі, В. Грищенко, О. Зайцева, І. Зверєва, А. Капська, Ю. Моргун, О. Малиновська,

Я. Овсяннікова, О. Ольхович, О. Піскун, А. Похлебаєва, Г. Солдатова, А. Фернхем, К. Халепа, А. Шацька, Л. Шестак; зарубіжних науковців Г. Гудвін-Гілл, Р. Дженнінгс та інші.

Наше дослідження спрямоване на виявлення та аналіз проблем, з якими стикаються діти з числа внутрішньо переміщених осіб у процесі адаптації до нових умов навчання, а також на пошук ефективних шляхів їхнього вирішення. Реалізація поставлених завдань сприятиме підвищенню рівня соціально-психологічного благополуччя цих дітей та їхньої успішної інтеграції в освітнє середовище.

Об'єкт дослідження: соціально-психологічна адаптація дітей з числа ВПО.

Предмет дослідження: соціальний супровід як засіб соціально-психологічної адаптації дітей ВПО.

Мета дослідження: визначення особливостей та чинників соціально-психологічної адаптації дітей з числа ВПО до нових умов навчання у закладі загальної середньої освіти та дослідження соціального супроводу як засобу забезпечення соціально-психологічної адаптації дітей з числа ВПО.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз сутності поняття соціально-психологічної адаптації дітей з числа ВПО та визначили чинники та фактори, які впливають на соціально-психологічну адаптацію дітей з числа ВПО до нових умов навчання у ЗЗСО.

2. Розглянути специфіку використання соціального супроводу у процесі соціально-психологічної адаптації дітей з числа ВПО до нових умов навчання у ЗЗСО.

3. Дослідити потреби дітей з числа ВПО у процесі адаптації до нових умов навчання у ЗЗСО

4. Скласти план соціального супроводу дітей з числа ВПО у процесі соціально-психологічної адаптації до нових умов навчання у ЗЗСО.

Методи дослідження: теоретичні методи: аналіз літературних джерел, порівняльний аналіз, синтез та узагальнення інформації); емпіричні методи: анкетування, методи обробки даних (кількісний аналіз, якісний аналіз), методи математичної статистики.

Структура дослідження: кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 87 сторінок, із них основного тексту - 76 сторінок.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження було здійснено теоретичний та емпіричний аналіз соціально-психологічної адаптації дітей з числа внутрішньо переміщених осіб (ВПО) до нових умов навчання у закладах загальної середньої освіти. Теоретичний аспект дослідження встановив, що адаптація є багатовимірним процесом, який розглядається з позицій біофізіологічного, психологічного та інформаційно-комунікативного підходів. Соціально-психологічна адаптація визначається як активна взаємодія особистості зі соціальним середовищем, що забезпечує ефективне виконання діяльності та задоволення соціальних потреб.

Особливу увагу приділено адаптації дітей до шкільного навчання, яка включає мотиваційний, інтелектуальний та емоційно-вольовий компоненти. Діти з числа ВПО стикаються з додатковими психологічними та соціальними труднощами через пережиті травматичні події, що ускладнює їхню інтеграцію в нове освітнє середовище. Встановлено, що внутрішні чинники - психологічна стійкість, самооцінка, мотивація до навчання, емоційна регуляція та соціальні навички - суттєво впливають на процес адаптації. Зовнішні чинники, такі як підтримка сім'ї, атмосфера в школі, ставлення однолітків та соціально-економічні умови, також мають значний вплив.

Емпірична частина дослідження включала діагностику рівня адаптації 26 учнів віком від 12 до 16 років з числа ВПО за допомогою трьох методик: шкали соціально-психологічної адаптації Роджерса-Даймонда, тесту соціальної адаптації Таммле та шкали "Індекс адаптації до школи". Результати показали, що значна частина учнів має низький або середній рівень адаптованості. Основними проблемами виявилися емоційна нестабільність, труднощі у міжособистісних взаємодіях, низька мотивація до навчання та підвищений рівень тривожності і стресу.

На основі отриманих даних було розроблено комплексний план соціального супроводу, який складається з трьох етапів: підготовчого, реалізації та моніторингу і корекції. План передбачає: соціально-психологічну

підтримку; роботу з педагогічним колективом; інтеграцію у шкільне середовище; підтримку взаємодії з родинами ВПО; організацію позашкільних заходів.

Реалізація цього плану спрямована на зниження рівня тривожності та стресу у дітей, покращення їхньої соціальної інтеграції, підвищення мотивації до навчання та створення сприятливого мікроклімату в класі. Особлива увага приділяється індивідуальному підходу, врахуванню специфічних потреб кожної дитини та активній співпраці з родинами.

Дослідження підтверджує критичну важливість своєчасної діагностики та цілеспрямованої підтримки дітей з числа ВПО. Поєднання внутрішніх ресурсів дитини з зовнішньою підтримкою сприяє їхньому гармонійному розвитку та успішній інтеграції в нові умови навчання. Комплексний підхід, який включає психологічну підтримку, роботу з педагогами, залучення родин та організацію соціально значущих заходів, є ефективним інструментом для забезпечення емоційного благополуччя, соціальної інтеграції та академічного успіху дітей з числа ВПО.

Таким чином, результати дослідження підкреслюють необхідність впровадження комплексних програм соціального супроводу у закладах освіти, які працюють з дітьми з числа ВПО. Це сприятиме створенню інклюзивного та гуманного освітнього середовища, що забезпечує рівні можливості для всіх учнів та підтримує їхній особистісний розвиток.

СПИСКИ ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексєєнко Т., Жданович Ю., Малиношевський Р., Куниця Т., Сергєєва Н. Соціально-педагогічна підтримка дітей та учнівської молоді: монографія / за заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко. Київ : ТОВ "Задруга", 2017. 168 с.
2. Балян К. Адапація та інтеграція внутрішньо переміщених осіб у нові соціальні спільноти. *Збереження психічного здоров'я особистості: турбуємось про сьогодні - плачемо майбутнє*: зб. наук. пр. учасників круг. столу. Київ, 2024. С. 65-67.
3. Віцукаєва К. Соціальний супровід клієнта: навчальний посібник. Одеса : Видавництво Букаєв Вадим Вікторович, 2017. 322 с.
4. Войтенко О. Ефективні напрями психосоціальної допомоги ВПО під час війни в Україні. *Актуальні питання психології: теорія, методика, практика* : матер. XI Всеукр. наук. інтерне-конф., Умань. 10-11 жовтня 2022 р. Умань, 2022. С. 47-50.
5. Гарнець Є., Швалб Ю. Проблеми соціальної адаптації та інтеграції у ВПО. *Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології*: матер. ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнарод. участю, Київ. 15-16 березня 2024 р. Київ, 2024. С. 44-46.
6. Глицик Л. Соціально-психологічний супровід дітей учасників АТО в умовах загальноосвітнього закладу : методичний посібник. Вінниця : ММК, 2016. 46 с.
7. Гнатюк О.В. Проблема навчання та адаптації молодших школярів в умовах воєнного стану. URL: <https://lib.iitta.gov.ua> (дата зварення: 11.07.2024 р.).
8. Голова Н. Соціально-психологічний супровід сімей із статусом ВПО. *Актуальні питання розвитку особистості: сучасність, інновації, перспективи* : зб. наук. пр. за матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., Житомир. 25 квітня 2023 р. Житомир, 2023. С. 316-318.

9. Гордієнко Н. До проблеми соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб у приймаючих громадах та організації соціальної роботи з ними. *Science, innovations and education: problems and prospects: Proceedings of X International Scientific and Practical Conference, Tokyo. 4-5 May 2022. Tokyo, 2022. P. 323-333.*

10. Гундертайло Ю. Етичні проблеми соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених осіб. *Породжені війною спільноти як соціальні донори і реципієнти* : матер. міждисц. наук. сем. Київ, 25 березня 2021 р.. Київ, 2021. С. 52-55.

11. Гундертайло Ю. Особливості застосування арттерапії в соціально-психологічному супроводі ВПО. *Проблеми політичної психології*. 2021. Т. 24 : Вип. 10(24). С. 200-211.

12. Котух О. Психологічне благополуччя внутрішньо переміщеної особи: адаптація та інтеграція в нову громаду. *Науковий вісник ХДУ. Серія "Психологічні науки"*. 2023. № 1. С. 56-61.

13. Кравченко О., Чупіна К. Соціально-психологічна реабілітація ВПО: з досвіду Уманського Державного Педагогічного Університету імені Павла Тичини. *Габітус*. 2022. № 41. С. 251-254.

14. Крупник Г. Особливості психологічного супроводу адаптації першокласників до навчального процесу. *Таврійський вісник освіти*. 2014. № 2(46). С. 251-257.

15. Кузьмін В., Кузьміна М., Стрижак Г. Соціальна адаптація вимушено переміщених осіб, які постраждали внаслідок військового стану. *Психологія та соціальна робота*. 2024. Вип. 1(59). С. 180-195.

16. Кузьмін Т. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених сімей з дітьми. *Традиції та нові наукові стратегії у центральній та східній Європі*: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф., Київ. 26-27 червня 2020 р. Київ, 2020. С. 123-132.

17. Лазаренко Б. Парадоксальна інтенція в опануванні особистістю негативних емоційних станів: дистанційний психологічний супровід. *Досвід*

переживання пандемії COVID-19: дистанційні психологічні дослідження, дистанційна психологічна підтримка : матер. онлайн-сем., Київ. 23 квітня 2020 р. Київ, 2020. С. 56-63.

18. Отич М. Соціальна адаптація ВПО в період війни. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства* : матер. X Всеукр. наук. конф., Суми. 27-28 квітня 2023 р. Суми, 2023. С. 242-247.

19. Песотська Я. Соціальна реабілітація та соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб. *Social Work and Education*. 2022. № 9(1). С. 89-99.

20. Попова А., Цибуляк Н., Лопатіна Г., Сичікова Я., Романов Р. Соціально-психологічна адаптація як ключ до інтеграції: дослідження досвіду внутрішньо переміщених осіб з окупованих територій України. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія: "Педагогічні науки". Запоріжжя, 2024. Вип. 1. С. 272-296.

21. Приб Г., Бегеза Л. Психосоціальний супровід відновлення працездатності внутрішньо переміщених осіб. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Психологія. 2024. Т. 35(74). № 2. С. 57-64.

22. Резнікова О. Адаптованість особистості в контексті різних методологічних підходів до проблеми адаптації. *Психологічні перспективи*. Луцьк, 2011. Вип. 2 С. 220-232.

23. Сікова Я. Адаптація як об'єкт наукового дослідження: психолого-педагогічний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: "Педагогіка. Соціальна робота". 2022. № 2(51). С. 135-139.

24. Соціально-педагогічна діагностика дітей та родин, які опинились в складних життєвих: обставинах методичні рекомендації / автори-упорядники В. Панок, З. Гаркавенко, О. Карогодіна, А. Шапошнікова. К. : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 76 с.

25. Стельмах Л., Хворова Г. Діяльність інклюзивно-ресурсного центру з психолого-педагогічного супроводу дітей ВПО. *Актуальні питання розвитку особистості: сучасність, інновації, перспективи*: зб. наук. пр. за матер.

Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., Житомир. 25 квітня 2023 р. Житомир, 2023. С. 267-270.

26. Титаренко Т. Соціально-психологічний супровід постраждалих унаслідок травматизації: євроінтеграційні перспективи. *Проблеми політичної психології* : зб. наук. пр. 2020. Вип. 11(25). С. 7-23.

27. Трубавіна І. Акценти в соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами в умовах війни 2022. *Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., Полтава, 19-20 травня 2022 р. Полтава, 2022. С. 384-386.

28. Федотова Л. Радзівіл К. Соціально-психологічні аспекти адаптації внутрішньо переміщених осіб. *Збірник наукових праць магістрантів факультету соціальної та психологічної освіти*. Умань, 2024. Вип. 4. С. 192-203.

29. Хорошун О. Адаптація ВПО на новому місці в умовах воєнного стану. *Збереження психічного здоров'я в умовах воєнних дій*: зб. наук. пр. за матер. Міжвуз. круг. столу. Київ, 2023. С. 119-122.

30. Хотенюк І. Внутрішньо переміщені родини, які мають дітей з особливими освітніми потребами, як об'єкт соціально-психологічного аналізу. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2024. № 1(24). С. 237-248.

31. Чемерис І. Соціально-педагогічний супровід здобувачів освіти з сімей учасників АТО/ООС, внутрішньо переміщених осіб в умовах війни. *Методологічні та методичні проблеми викладання у сучасному освітньому процесі* : матер. XII наук.-практ. конф., Луцьк. 29 листопада 2022 р. Луцьк, 2022. С. 140-144.

32. Швець В. Психолого-педагогічний супровід внутрішньо-переміщеної молоді. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Психологія. 2023 № 3. С. 131-135.

33. Швець В. Психо-соціальний супровід ВПО як інструмент державної стратегії розвитку. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Вип. 6. С. 120-125.

34. Юрків Ю., Лук'янов Д. Труднощі соціально-психологічної адаптації вразливих верств внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: "Педагогіка. Соціальна робота". 2021. № 1(48). С. 469-472.

35. Як допомогти особистості в період переходу від війни до миру: соціально-психологічний супровід : практичний посібник / за наук. ред. Т. Титаренко, М. Дворник. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. 154 с.